

ELKABEL I HÄSTHOLMEN

RAÄ 25:1 OCH 239
LASTBERGSVÄGEN OCH HAMNGATAN
VÄSTRA TOLLSTAD SOCKEN
ÖDESHÖG KOMMUN
ÖSTERGÖTLANDS LÄN

ROGER LUNDGREN

Elkabel i Hästholmen

Innehåll

Sammanfattning	2
Inledning	4
Områdesbeskrivning och fornlämningsmiljö	4
Syfte och frågeställningar	4
Metod och dokumentation	4
Resultat	5
Referenser	7
Tekniska uppgifter	8

*Omslagsbild: Utsnitt ur Geometrisk ägoavmätning från 1639
(LMS D143-9:d10:84).*

ÖSTERGÖTLANDS MUSEUM

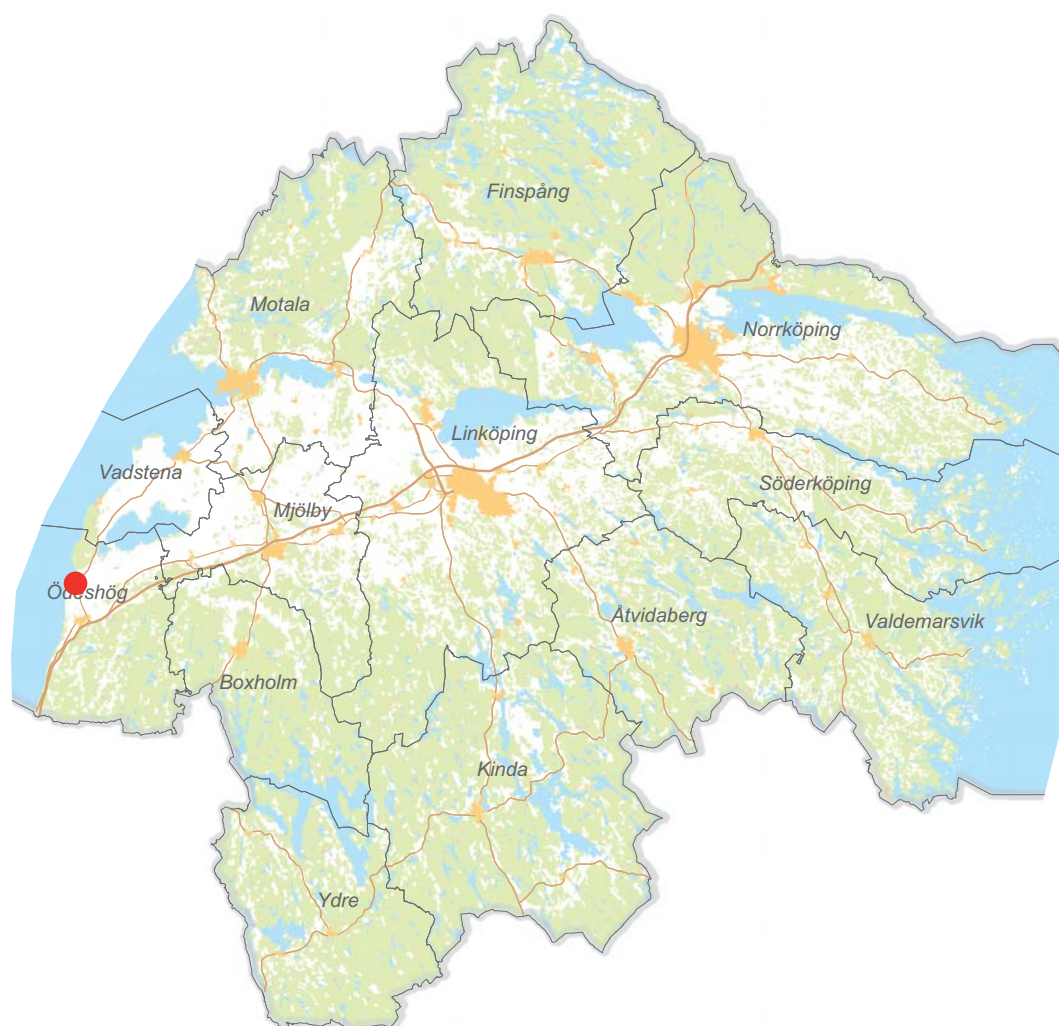
ARKEOLOGI OCH BYGGNADSVÅRD

Box 232 • 581 02 Linköping • 013 - 23 03 00 • www.ostergotlandsmuseum.se

Sammanfattning

Sensommaren 2015 genomförde Östergötlands museum en arkeologisk förundersökning längs delar av Hamngatan och Lastbergsvägen i Hästholmen, Västra Tollstad socken, Ödeshögs kommun, Östergötland. Vid undersökningen påträffades ett kulturlager med kolstänk och inslag av ben samt en stenläggning bestående av gråsten och kalkstensflisor. I övrigt påträffades inget av arkeologiskt intresse.

Roger Lundgren
antikvarie

Figur 2. Utdrag ur digitala Fastighetskartan med undersökningsområdet markerat. Skala 1:10 000.

Inledning

Östergötlands museum utförde i augusti 2015 en arkeologisk förundersökning i form av schaktningsövervakning längs delar av Hamngatan och Lastbergsvägen i Hästholmen, Västra Tollstad socken, Ödeshögs kommun. Undersökningen föranleddes av planerat schaktningsarbete i samband med en elkabelnedläggning. Förundersökning utfördes efter beslut från Länsstyrelsen Östergötland. Uppdragsgivare var Vattenfall Eldistribution AB som även svarade för den arkeologiska kostnaden. Ansvarig för förundersökningen var antikvarie Ann-Charlott Feldt. För rapportarbetet svarar undertecknad.

Områdesbeskrivning och fornlämningsmiljö

Hästholmen ligger vid Vätterns östra strand strax söder om Omberg och är belägen i ett bördigt jordbrukslandskap. Trakten kring Omberg och Tåkern utgör en av Östergötlands tre förhistoriska centralbygder (se Kaliff 1999). Det finns rikligt med kända fornlämningar, främst i form av gravar och gravfält från järnålder. Flera stenåldersboplatser finns också registrerade. Bygden är sedan länge hårt uppodlad och många fornlämningar är därför helt eller delvis förstörda.

Hästholmens medeltida historia brukar sättas i samband med Alvastra cistercienserkloster som grundades år 1143 av kung Sverker den äldre och dennes drottning Ulvhild. Äldsta skriftliga belegg gäller en by Hästholmen (SDHK 1872). Medeltida källor omtalar en hamnfunktion i Hästholmen vilket kan sättas i samband med ortens sigill som visar en båt som går för fulla segel. I dokumenten framträder platsen som en handelsplats i det annars agrart präglade landskapet. Hamnen och handeln gör att Hästholmen idag räknas som en av Sveriges medeltida städer. Under 1300-talet nämns även en kyrka, en borg samt en tingsplats. Den halvö som idag utgör hamnens västra sida kallas Husbacken och är sannolikt platsen för den medeltida borgen (Västra Tollstad 42:1). Runt 1400 förefaller platsens betydelse minska, något som sätts i samband med Vadstena klostrets grundläggande och att Vadstena erhöll stadsprivilegier. Hästholmen omtalas sista gången som tingsplats år 1523 (Klackenberg 1984).

De arkeologiska observationerna av det medeltida Hästholmen (Västra Tollstad 25:1) är sparsmakade. Kulturlager är iakttagna i Hästholmens hamn, men deras karaktär, mäktighet och utbredning är i det närmaste okända. Fynd såsom sigillstamp och vapendetaljer har påträffats. Tyngdpunkten i dateringarna

förefaller ligga i 1400- och 1500-tal. Bland annat har 280 mynt påträffats vid dykningar i hamnens inlopp. Mynten är präglade ungefär mellan år 1400 och 1530 (Klackenberg 1984).

Med anledning av en planerad ombyggnad av Hästholmens hamn utfördes 2003 en marinarkeologisk förundersökning. Vid undersökningen påträffades resterna av en klinkbyggd båt. Vraket låg emellertid utanför det då aktuella undersökningsområdet och besiktigades endast översiktligt. Inom området för exploateringen påträffades spridda efterreformatoriska fynd (Ternström & Rönnby 2003). År 2004 utfördes en arkeologisk förundersökning i samband med nedläggande av optisk fiberkabel i Hästholmen. Vid undersökningen påträffades byggnadslämningar och fynd vilka sannolikt inte är äldre än 1600-tal. Utöver detta påträffades kulturlager som inte gick att datera närmare (Karlsson 2011).

Syfte och frågeställningar

Syftet med förundersökningen var att fastställa huruvida äldre kulturlager eller lämningar skulle komma att beröras av det aktuella arbetsföretaget. Målsättningen var i första hand att tillse att fast fornlämning berördes i minsta möjliga mån. Om fornlämningar påträffades skulle dessa dokumenteras avseende karaktär, omfattning samt om möjligt dateras.

Inför förundersökningen framtogs ett antal centrala frågeställningar vilka var kopplade till de förväntade undersökningsresultaten. Dessa var enligt följande:

- Finns det kulturlager från medeltiden och/eller nyare tid inom undersökningssträckan?
- Finns det lämningar efter medeltida och/eller nyare tids bebyggelse inom undersökningsytan?

Resultatet från förundersökningen ska kunna ligga till grund för länsstyrelsens fortsatta bedömningar i ärendet och kunna utgöra underlag för uppdragsgivarens fortsatta planeringsarbete.

Metod och dokumentation

Förundersökningen i Hästholmen utfördes i form av en schaktningsövervakning vilken ägde rum i samband med det aktuella arbetsföretaget. Påträffade lämningar dokumenterades genom digital positionsbestämning, beskrivning samt fotografering.

Ett prov för ^{14}C -analys tillvaratogs men kunde inte dateras. Analysen utfördes av Tandemlaboratoriet vid Uppsala Universitet.

Resultat

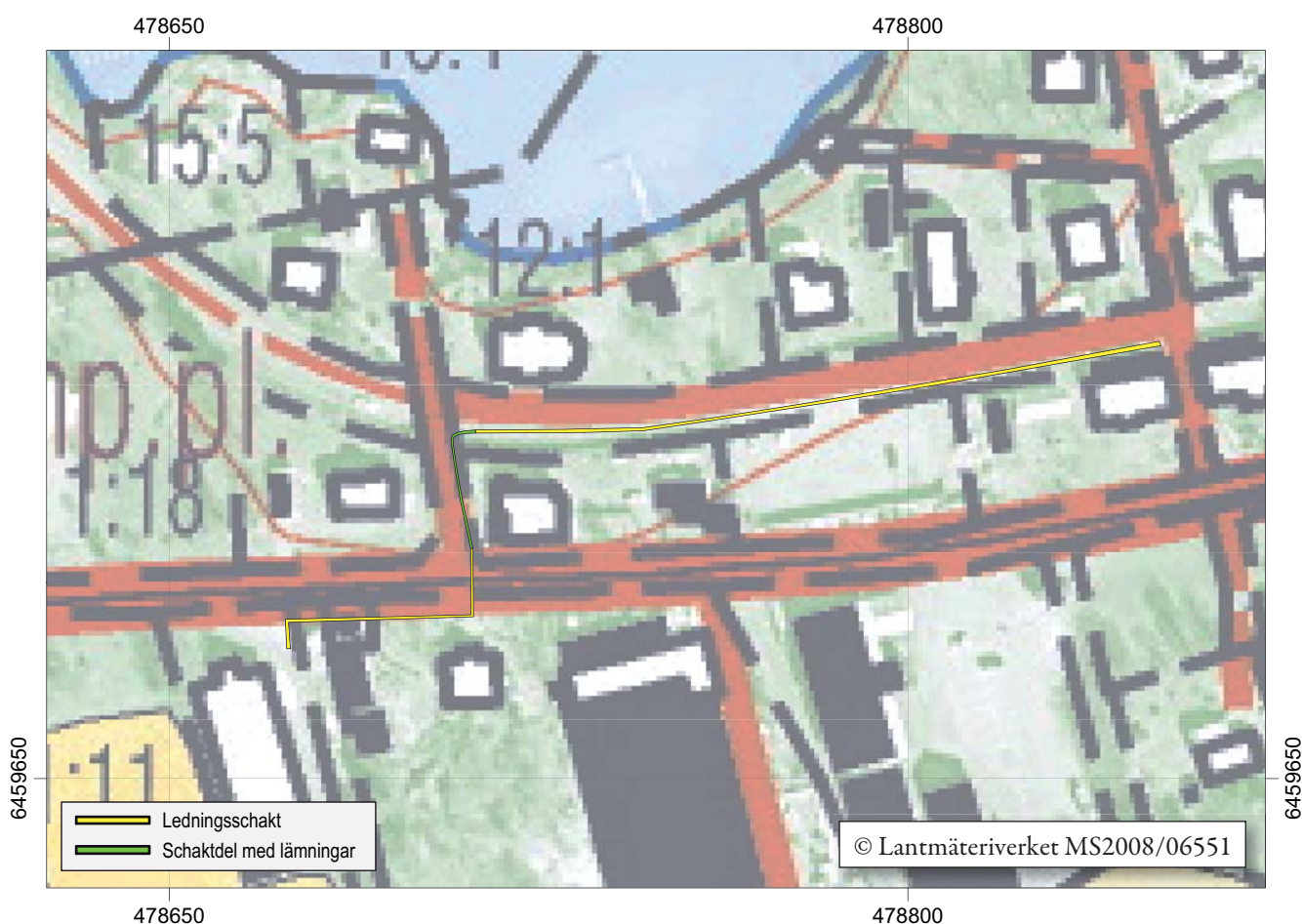
I samband med kabelnedläggningen grävdes ett 0,4 - 0,5 m brett och upp till 0,5 m djupt schakt vars sammanlagda längd uppgick till omkring 230 m. Där schaktet löpte längs Lastbergsvägen mellan Hamngatan och den gamla banvallen påträffades ett kulturlager och en stenläggning samt ett äldre ledningsschakt där själva kabeln markerats medelst tegelsten. I övrigt berörde schaktningsarbetet endast moderna bärlager.

Det påträffade kulturlagrets längd i schaktet var 3,6 m med en mäktighet om ca 0,15 m. I norra delen framkom lagret på 0,30 m djup. I södra delen gick lagret ner i schaktbotten och fortsatte in under ett grusskikt.

Östra delen av lagret var skuret av den äldre tegelmarkerade kabeln. Lagret var lerigt och strimmigt till sin karaktär. Det innehöll kolstänk, någon sotfläck samt inslag av ben. Dentalt material från svin tillvaratogs för ^{14}C -analys men provet var inte daterbart.

Stenläggningen framkom i schaktets botten på 0,5 m djup. Den bestod av gråsten och kalkstensflisor med en materialstorlek på 0,05 - 0,20 m och var delvis täckt av ett lerigt tramlager. Även stenläggningen fortsatte in under sentida fyllnadslager norrut. Stenläggningen skulle kunna vara rester av en stenlagd gårdsplan eller väg. Hamngatans sträckning går att belägga i historiskt kartmaterial från åtminstone andra hälften av 1700-talet. Inga större stenar påträffades som skulle kunna utgöra syllstenar varför det förefaller mindre troligt att det skulle röra sig om ett stenlagt golv.

Sammanfattningsvis kan konstateras att äldre lämningar förekommer i det aktuella området och att dessa sannolikt hör samman med bytomten.

Figur 3. Schaktöversikt. Skala 1:1500.

Figur 4. Detalj av den del av schaktet där lämningar påträffades. Skala 1:125.

Figur 5. Kulturlagret i schaktets högra del med störningen till vänster. Längre upp i schaktet skymtar stenläggningen. Mot söder.
Foto: A-C Feldt.

Referenser

FMIS=Fornminnesregistret på nätet via <http://www.fmis.raa.se>

Karlsson, E. 2011. *Bredband i Hästholmen, Arkeologisk förundersökning, Västra Tollstad socken, Ödesbögs kommun, Östergötlands län*. Rapport 2011:5. Östergötlands museum. Linköping.

Klackenberg, H. 1984. *Hästholmen. Medeltidsstaden 59*. Riksantikvarieämbetet och Statens historiska museer. Stockholm.

Ternström, C & Rönby, J. 2003. *Hästholmens hamm. Marinarkeologisk förundersökning. Västra Tollstad socken, Ödesbögs kommun, Östergötlands län*. Rapport 93:2003. Östergötlands länsmuseum. Linköping.

SDHK=Svenskt Diplomatariums huvudkartotek över medeltidsbrevens via <http://riksarkivet.se/sdhk>

Geometrisk ägoavmätning 1639, LMS D143-9:d10:84

Figur 6. Schaktning längs Lastbergsvägen/gamla banvallen. Mot öster. Foto: A-C Feldt.

Tekniska uppgifter

Lokal Hästholmen, Hamngatan/Lastbergsvägen
Socken/Stad Västra Tollstad
Kommun Ödeshög
Län och landskap Östergötland

Fornlämningsnummer Västra Tollstad 239, 25:1
Digitala fastighetskartan blad 64E 5h NO
Koordinatsystem SWEREF 99 TM
Höjdsystem RH70
Mätteknik RTK/GNSS

Typ av undersökning Arkeologisk förundersökning
i form av schaktningsövervakning

Länsstyrelsens dnr 431-2549-15
Länsstyrelsens handläggare Magnus Reuter Dahl
ÖM dnr 229/15
ÖM projektnr 531 669
ÖM intrasisnr -

Beställare Vattenfall Eldistribution AB
Kostnadsansvarig Vattenfall Eldistribution AB

Projektledare Ann-Charlott Feldt
Personal Roger Lundgren
Rapportarbete Roger Lundgren

Fältarbetstid 2015-08-27 och -28
Totalt undersöktes 235 löpmeter varav 23 m extensivt
Fynd -
Foto Digitalfoto
Analyser ¹⁴C, gick ej att datera

Grafik Roger Lundgren
Renritning -
Grafisk form Lasse Norr

Dokumentationsmaterialet förvaras på Östergötlands museum.

Ur allmänt kartmaterial © Lantmäteriverket MS2008/06551
ISSN 1403-9273 Rapport 2015:55 © Östergötlands museum

Sommaren 2015 genomförde Östergötlands museum en arkeologisk förundersökning längs delar av Hamngatan och Lastbergsvägen i Hästholmen, Västra Tollstad socken, Ödeshögs kommun. Vid undersökningen påträffades ett kulturlager med kolstänk och inslag av ben samt en stenläggning bestående av gråsten och kalkstensflisor. I övrigt påträffades inget av arkeologiskt intresse.

ISSN 1403-9273
Rapport 2015:55